

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ELXAN QƏŞƏM oğlu YUSİFOV

ALMAN DİLİNDƏ İNKAR PREFİKSİLERİ VƏ ONLARIN
FUNKSİONAL-SEMANTİK TƏHLİLİ

10.02.04 – German dilləri

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi
dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2011

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin alman dilinin leksikologiyası və üslubiyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Sərxan Əvəz oğlu Abdullayev

Rəsmi opponetlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bəylər İslamxan oğlu Hacıyev

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universitetinin Alman
filologiyası və İngilis filologiyası kafedraları

Müdafiə 26 noyabr 2011-ci il saat ____ -da Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, R.Behbudov küçəsi, 60.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2011-ci ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Funksional-semantik inkarlıq kateqoriyasının aktual problemlərindən biri də invariant-semantik mənanın ümumən sözdüzəltmə vasitələri ilə, o cümlədən də prefikslərlə ifadəsidir. Belə inkarlıq həm əhatə dairəsinin genişliyinə, həm də ifadə vasitələrinin zənginliyinə görə diqqəti cəlb edir.

İnkar prefikslərinin kəmiyyət tərkibi, onların daimi və qəti inkarlıq ifadə etməsi və yaxud qoşulduğu sözlərə yoxluq, məhrumiyət, əkslik və s. kimi məna çalarları verməsi, həmçinin yeni leksik vahidlərin yaranmasındakı rolu həmin leksik vahidlərin müxtəlif inkarlıq çalarları bildirməsi, eləcə də inkar prefikslərinin işlənmə tezliyi, müxtəlif nitq hissələri ilə əlaqələnməsi, bununla bağlı olaraq onların meydana çıxan struktur-semantik xüsusiyyətləri tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir.

Mövcud lüğətlərin təhlili göstərir ki, inkar prefiksləri inkar mənalı leksik vahidlərin yaranmasında özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə bir-birindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Ona görə də inkar məna çalarlıqlı bütün prefikslərin qruplaşdırılması, sistemləşdirilməsi və bunların da əsasında müəyyən ümumiləşdirmələr aparmaqla onların öyrənilməsi xüsusi aktuallıq və elmi maraq kəsb edir.

Alman dilində inkarlıq kateqoriyasının ifadə vasitələrindən biri kimi inkar prefikslərindən və onların ekvivalentlərindən söhbət açan S.Abdullayev¹ və rus dilçisi E.Novikov² haqlı olaraq qeyd edirlər ki, inkar prefiksləri bilavasitə və ilk növbədə qoşulduğu sözləri inkara çevirir¹.

Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, bütün inkar prefiksləri həmişə yalnız inkaretmə xüsusiyyətinə malik deyildir. Ona görə də tədqiqatçılar belə bir məsələdə tam yekdildir ki, bəzi hallarda inkar prefiksləri inkarlıqla bərabər digər məna çalarları da ifadə edə bilər.

S.Abdullayev «Müasir alman və Azərbaycan dillərində inkarlıq kateqoriyası» adlı əsərində alman və Azərbaycan dillərində inkarlıq

¹ S.Ə.Abdullayev. Müasir alman və Azərbaycan dillərində inkarlıq kateqoriyası. Bakı: Maarif, 1998, s. 48

² Е.А.Новиков. Аффиксы современного немецкого языка со значением отрицания: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1976, s. 17

katqoriyası və onun ifadə vasitələri haqqında geniş şəkildə məlumat verir. Lakin bir çox lüğətlər, bədii ədəbiyyat, qəzet materialları əsasında apardığımız təhlillər və ADU-nun alman dili fakültəsində təhsil alan tələbələrle tədris prosesində keçirilən praktik təcrübələr və əldə olunan faktlar, informant sorğuları göstərir ki, inkar prefiksləri ayrıca bir tədqiqat işinin mövzudur.

Bu vaxtadək alman dilində inkar prefiksləri leksik-semantik cəhətdən kifayət qədər geniş şəkildə tədqiq olunmamışdır. Tədqiqat prosesində bəzi prefikslərin leksik-semantik, eləcə də qrammatik xüsusiyyətlərinə öteri olaraq toxunulmuşdur. Dissertasiya işində alman dilində inkar prefiksləri həm leksik-semantik, həm də qrammatik cəhətdən araşdırılır, onların mənşəyi, yeni sözlərin yaradılması prosesində məhsuldarlığı, işlənmə tezliyi və digər funksional xüsusiyyətləri araşdırılır. Məhz bu da bir çox cəhətdən mövzunun aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektı alman dilində derivasiya inkarlığıdır. Dissertasiya işində alman dilində inkar prefikslərinin geniş və hərtərəfli təhlil olunması, onlardan düzgün istifadə etmək yollarının müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Alman dilində inkar prefiksləri, onların leksik-semantik və funksional-üslubi xüsusiyyətlərinin araşdırılması tədqiqat işinin predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyada ilk dəfə olaraq alman dilində inkar prefiksləri geniş semantik-kommunikativ planda tədqiq edilir. İnk ar prefikslərinin funksional-semantik təhlili verilir və alman dilində inkar prefikslərinin yeni təsnifatının aparılmasına təşəbbüs göstərilir. Tədqiqat işində həmçinin alman dilində inkar prefikslərinin leksik-semantik və qrammatik xüsusiyyətləri, işlənmə tezliyi geniş şəkildə araşdırılır və öyrənilir, onların müəyyənləşdirilməsinin əsas meyarları əhatəli olaraq təhlil və tədqiq edilir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi alman dilində inkar prefikslərini sistemli şəkildə təhlil etməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə də aşağıdakı konkret vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur:

- alman dilinin ayrı-ayrı tarixi mərhələlərində inkar prefikslərinin inkişaf və dəyişmələrinə nəzər salmaq (qədim, orta və yuxarı alman dilində);
- prefiksli sözdüzəltmədə semantik əlaqələri tədqiq etmək (inkar mənalı prefikslərin materialı əsasında);

- müasir alman dilində inkar prefikslərinin ifadə vasitələri sistemini müəyyənləşdirmək;
- inkar prefikslərinin funksional-üslubi xüsusiyyətlərini, kommunikativ-praqmatik perspektivlərini araşdırmaq;
- geniş miqyasda prefiks inkarlığının əhatə dairəsini və yerini müəyyənləşdirmək;
- etimoloji meyar, məhsuldarlıq və işlənməsinə görə alman dilində inkar prefikslərinin təsnifatını vermək.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti konkret dil səviyyəsindəki ifadə vasitələrinin-derivasiya inkarlığının dilin digər səviyyələrindən olan ifadə elementləri arasındakı mövqeyini və funksional intensivliyini öyrənməkdir. Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ilk növbədə bununla müəyyənləşir ki, tədqiqatda toplanmış materialdan istər ali məktəblərin bakalavr, istərsə də magistratura pilləsində, leksikologiya, semantika, qrammatika, habelə üslubiyyət fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər. Tədqiqatın nəticələrindən ali məktəb üçün dərslik, dərs vəsaiti, dissertasiyaların hazırlanmasında, mühazirə və seminar məşğələlərinin keçirilməsində və müvafiq lüğətlərin tərtib olunmasında mənbə kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın mənbələri. Tədqiqat işində müxtəlif funksional üslublara, mətn tiplərinə aid dil faktlarından istifadə olunmuşdur. Həmçinin müxtəlif illərdə alman, Azərbaycan, ingilis və rus dillərində inkarlıq kateqoriyasına aid nəşr olunmuş məqalələr, aparılmış tədqiqatlar, monoqrafiyalar, atalar sözlərindən ibarət tərtib olunmuş lüğətlər, internet saytlarında mövcud materiallar da mənbə rolunu oynamışdır. Nümunələr müasir alman yazıçılarının əsərlərindən və dövrü mətbuatdan götürülmüşdür.

Tədqiqatın metodu. Dissertasiyada qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün struktur-semantik təhlil, təsvir və müşahidə metodlarından, habelə komponent təhlili və transformasiya metodlarından istifadə olunmuşdur. Linqvistik fakt və konkret empirik materialların qiymətləndirilməsində semantik-üslubi metoddan istifadə etmişik.

Müdafiəyə təqdim olunan əsas müddəalar:

- 1) dilçilik ədəbiyyatında inkar prefiksleri adı altında verilən prefikslərin heç də hamısı inkarlıq ifadə etmir;
- 2) inkar prefiksleri inkarlıq mənası ilə yanaşı bir çox mənə çalarlıqları da ifadə edir ki, bu da onun semantik strukturunu təyin edir;

3) bir universal hadisə olaraq inkar affiksləri bütün dillərdə, o cümlədən alman dilində də cümlə daxilində digər inkarlıq elementləri ilə əlaqələnərək təsdiqin məna çalarlıqlarının diferensiallaşmasına xidmət edir;

4) adətən inkar suffikslərinin az işləndikləri dillərdə, o cümlədən də alman dilində onlar funksional baxımdan inkar prefiksləri ilə kompensə edilir;

5) alman dilindəki inkar prefiksləri və suffikslərinin antonimlik və sinonimlik əlaqələri inkarlıq praqmatikası ilə bilavasitə bağlıdır;

6) alman dilində inkar affikslərin mənacə oxşar və fərqli cəhətləri onların ekvivalentlik münasibətlərini təyin edir.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya ADU-nun alman dilinin leksikologiyası və üslubiyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir. İşin əsas müddəaları 12 elmi məqalədə verilmiş və Azərbaycan Dillər Universitetində, habelə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində elmi konfranslarda məruzə şəklində elmi ictimaiyyətə çatdırılmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun işlənmə səviyyəsi aydınlaşdırılır, işin məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti, metodu, elmi yeniliyi və aprobasiyası göstərilir.

«Alman dilində inkarlığın ifadə vasitələri sistemi» adlanan I fəsildə inkarlıq kateqoriyasının funksional-semantik sahə kimi araşdırılmasının ümumi nəzəri problemləri, inkarlığın ifadəsinin morfoloji, leksik və sintaktik vasitələri, funksional-semantik inkarlıq sahəsində derivasiya inkarlığı geniş şəkildə təhlil edilir, mövcud fikirlərə tənqidi münasibət bildirilir.

Bu fəsildə İ.Trir, Q.İpsen, U.Qudenaf, T.Launsberi, V.Portsıq, E.Koseriu, A.M.Peşkovski, A.A.Potebnya, V.Q.Admoni, E.A.Qulıqa, E.N.Şendels, L.Novikova, Q.Kolşanski, V.Hayneman, A.V.Bondarko, R.Mayer, M.Pokrovski, S.Ə.Abdullayev və b. dilçilərin fikirlərinə münasibət bildirilir, «sahə nəzəriyyəsi» haqqında ayrı-ayrı dilçilərin, xüsusilə də germanistlərin mülahizələri təhlil edilir, «semantik sahə» metodunun əhəmiyyəti göstərilir.

İ.Trir və V.Portsıqın adı ilə bağlı olan sahə ideyası, bu prizmadan dilin təsvirinə olan baxış müasir dilçilikdə geniş yer tutur. Bu yanaşma dil hadisələrinin bütöv bir paradigmasının tədqiqini doğurmuşdur: paradigmatik sahələr və leksik qruplarla İ.Trir, U.Qudenaf, T.Launsberi, E.Koseriu; qrammatik sahələrlə V.Admoni, qrammatik-leksik sahələrlə E.V.Qulıqa, E.I.Şendels; sintaktik sahələrlə V.Portsıq və L.Vaysgerber; funksional-semantik sahələrlə isə A.V.Bondarko məşğul olmuşlar¹.

Tədqiqat işində “sahə fenomeni”nin aşağıdakı anlamı əsas götürülür:

1) semantik ümumiliyi olan və öz aralarında sistem əlaqələri ilə bağlı olan elementlər sahə yaradır;

2) sahənin tərkib hissələri mikrosahələr adlanır ki, bu zaman sahənin üfüqi vəziyyəti mikrosahələrin strukturunu, şaquli vəziyyəti isə komponentlərin qarşılıqlı əlaqəsini, konstituent tərkibini göstərir;

3) sahənin tərkibində nüvə (sahənin ən çox işlənən və birmənalı şəkildə müvafiq funksiyasını yerinə yetirən) və periferiya konstituentləri vardır;

4) Sahələrin daxili struktur əlaqələri tədrici keçid zonalarının yaranmasına səbəb olur ki, bu da dil sisteminin sahə təşkilinin qanunu hesab olunur.

Dilçilikdə ilk dəfə «semantik sahə» termini Q.İpsenin əsərlərində «ümumi məna daşıyan sözlərin birliyi» mənasında işlənmişdir. Müxtəlif dil vahidləri arasındakı semantik əlaqələrin müəyyən

¹ J.Trier. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes. Heidelberg: Winter Verlag, 1931, s. 314; E.Coseriu. Textlinguistik. Tübingen: Gunter Verlag, 1994, s. 252; Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Leningrad: Наука, 1962, s. 14; В.Адмони. Введение в синтаксис современного немецкого языка. М.: Изд. литер. на иностр. яз. М.: 1955, s. 47; Е.А.Гулыга, Е.Н.Шендельс. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. М.: Просвещение, 1969, s. 126; W.Porzig. Der Begriff der inneren Sprachform. Heidelberg: Propp Verlag, 1923, s. 150-169; L.Weisgerber. Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik. Düsseldorf: Moser Verlag, 1962, s. 228; А.В.Бондарко. Грамматическая категория и контекст. Л.: Наука, 1971, s. 48

qanunauyğunluqları, həmçinin semantik sahələrin tiplərini R.Mayer¹, M.M.Pokrovski², H.Sperber³ kimi tədqiqatçılar da ayırd etmişlər.

A.V.Bondarko rus dilinin bir sıra funksional-semantik (qrammatik-leksik) qatlarının tədqiqinə sahə metodunu tətbiq edərkən, «mərkəz-periferiya» vəziyyətinin morfoloji ilkinliyinə malik olub-olmamasından çıxış edərək, strukturun daxili təşkilinin xarakterini nəzərə alaraq «sahə» termininin diferensial tətbiqinin vacibliyini qeyd edir. O, morfoloji kateqoriyanın morfoloji əksliklərin «şəbəkəsi», funksional mərkəz kimi işlənən qrammatik-leksik qruplaşmaların «funksional-semantik sahəsi» adlandırılmasını daha düzgün hesab edir. Hər iki sahə, ümumiyyətlə, sahənin struktur təşkili, komponentlərin dərəcə bölgüləri, sahə konstituentlərinin əlaqə birlikləri, onların daxili dinamizmi ilə fəal səsleşir. A.V.Bondarko belə yanaşmada «funksional-semantik sahə» termininin işlədilməsini daha doğru hesab edir⁴.

S.Abdullayev belə hesab edirik ki, «funksional-semantik sahə» termini adı altında morfoloji nüvəyə malik olub, yaxud bu optimal struktur qatdan məhrum olmasından asılı olmayaraq, bütün sahələri birləşdirmək olar. Məsələ burasındadır ki, morfoloji nüvə ətrafında qruplaşan və geniş kateqorial formalar sistemə malik olmayan müxtəlif sahələr arasında struktur-semantik və funksional nöqtəyi-nəzərdən birlik yoxdur. Digər tərəfdən, «funksional-semantik sahə» termini sintaktik semantika nöqtəyi-nəzərindən araşdırılan təsdiq və inkarlıq kateqoriyasının semantik və funksional-kommunikativ xarakteri ilə daha dinamik səsleşir⁵.

Hər bir semantik sahə özünün konfigurasiyasına, öz mərkəzinə, ara və ətraf zonalarına malikdir. Funksional-semantik sahələrin müxtəlif tiplərinin tədqiqinə həsr edilmiş xeyli əsərlər vardır. Bu

¹ R.M.Meyer. Deutsche Stilistik. München: Hildesheim Verlag, 1906, s. 20

² М.М.Покровский. Несколько вопросов из области семасиологии. Филологическое обозрение. т. XII, кн. I, 1987, s. 17

³ H.Sperber. Einführung in die Bedeutungslehre. Bonn: K.Schroeder Verlag, 1923, s. 62

⁴ A.V.Бондарко. Грамматическая категория и контекст. Л.: Наука, 1971, s. 114

⁵ S.Ə.Abdullayev. Müasir alman və Azərbaycan dillərində inkarlıq kateqoriyası. Bakı: Maarif, 1998, s. 18

əsərlərdə modallığın dil kateqoriyasının mənə və mahiyyəti kimi problemlərə toxunulmuşdur¹.

Alman dilində inkarlıq kateqoriyasının funksional-semantik səciyyəsinə, inkarlıq kateqoriyasının xarakterik xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1) Funksional-semantik kateqoriya olan inkarlıq öz ifadəsini müxtəlif dil vahidlərində tapır. Buna görə də o, nəinki ayrı-ayrı dillərdə, hətta bir dil daxilində də müxtəlif vasitələrlə ifadə olunur.

2) Alman dilində inkarlıq ümumi və xüsusi olaraq iki yerə bölünür: ümumi inkarlıq bütövlükdə cümləyə, xüsusi inkarlıq isə xəbər istisna olmaqla onun ayrı-ayrı üzvünə aid olur.

3) Alman dilində inkarlığın leksik, qrammatik, leksik-qrammatik və leksik-sintaktik vasitələri vardır:

a) leksik inkarlıq bütöv bir sintaktik birləşməyə yox, ayrıca sözə aid olur; alman dilində ən çox işlənən inkar prefiksləri bunlardır: *un-*, *miß-*, *fehl-*, *anti-*, *nicht-* və s.;

b) inkarlığın əsas qrammatik ifadə vasitələri *nicht* inkar ədatıdır;

c) leksik-qrammatik vasitələr inkar əvəzlilikləri və inkar zərfləridir;

ç) leksik-sintaktik vasitələrə *weder...noch* bağlayıcısı daxildir.

4) alman dili cümlələrində ancaq bir inkar əlamət ola bilər.

5) Alman ədəbi dilinin özündə də son zamanlar bir cümlədə iki və daha çox inkar vasitələrinin işlənməsi-polineqasiya meyli müşahidə olunmaqdadır.

6) İnkarlıq kateqoriyası çox mürəkkəb linqvistik xüsusiyyətlərə malikdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ayrı-ayrı sahə konstituentlərinin birmənalı şəkildə və konkret olaraq hansı dil səviyyəsinə aid edilməsi çətin olur. Burada bir çox qarışıq, aralıq səviyyələrin də mövcud olduğunu nəzərə almaq zəruridir. Məsələn, bir çox mənbələrdə inkar əvəzlilik və zərflər leksik-qrammatik səviyyə vahidləri kimi göstərilir².

¹ Г.А.Золотова. О характере нормы в синтаксисе / Синтаксис и норма. М.: Наука, 1971, с. 145-176; А.В.Бондарко. Грамматическая категория и контекст. Л.: Наука, 1971, с. 114

² S.Ə.Abdullayev. Nicht inkarlığının mövqe normalarına fel valentliyinin təsiri haqqında. M.F.Axundov adına ADDİ-nin Elmi əsərləri, XII seriya, 1974, № 2, s. 63-69

İnkarlıq ümumi qrammatik kateqoriyalardan biridir. Məlumdur ki, hər bir dilin strukturundan asılı olaraq inkarlığın ifadə vasitələri dəyişir. Dil faktları təsdiq edir ki, inkarlığın ifadəsində morfoloji, sintaktik və leksik vahidlər fərqli rola malikdir. İnkarlıq semantikasının reallaşmasında dilin bütün səviyyələri bir-biri ilə fəal «əməkdaşlıq» edir.

Bəzi müstəsna halları nəzərə almasaq, dildə hər bir təsdiq cümlənin inkar qarşılığı vardır. Bunun üçün sadəcə olaraq təsdiq cümləyə müvafiq inkar göstərici əlavə etmək və ya müqabil inkarlıq elementini daxil etmək lazımdır. S.Abdullayev qeyd edir ki, inkarlıq semantikasının ifadəsi üçün bütün dil səviyyələri, habelə səviyyələrarası ifadə vasitələri –sintaktik, leksik-sintaktik, leksik, morfoloji, leksik-semantik və sözdüzəltmə səviyyələrini təmsil edən rəngarəng indikatorlar toplanır¹.

Bütün inkar sözlərin ümumi semantik əlaməti söylənilən fikrin məzmununun inkar edilməsindən ibarətdir. İnkar sözlər cümləni bütövlükdə və yaxud cümlənin müəyyən bir hissəsini - hər hansı bir sözü, ya da söz qrupunu inkar edə bilər.

Müasir alman dilində inkarın eksplisit ifadə vasitələri ilə yanaşı bir sıra implisit ifadə üsulları və mətn vasitələri də mövcuddur. Bu, inkar prefikslərinə də aiddir. Leksik vasitələrlə inkarlığın ifadəsi inkar sözləri ilə mümkün olur və həmin sözlərin məzmunu inkarlıq ifadə etdiyindən onların işləndiyi cümlələr də inkarlıq bildirir. İnkar sözlərin hər birinin özünəməxsus işlənmə yeri və spesifik xüsusiyyəti vardır.

İnkarlıq tiplərinin müəyyənləşdirilməsi müasir dilçilik elminin daim diqqət mərkəzində olan problemlərindən biridir. E.Novikov qeyd edir ki, təkcə bir dildə, məsələn, alman dilində inkarlığın bütün tiplərinin tam siyahısını vermək praktik cəhətdən qeyri-mümkündür. Çünki dilçiliyin bu sahəsində aparılmış elmi tədqiqatlar kifayət qədər deyildir².

Derivasiya inkarlığı da funksional-semantik inkarlıq sahəsinə daxildir. Məhz bu səbəbdən də K.Riken qeyd edir ki, əksər hallarda

¹ S.Ə.Abdullayev. Müasir alman və Azərbaycan dillərində inkarlıq kateqoriyası. Bakı: Maarif, 1998, s. 33

² E.A.Новиков. К проблеме лексических отрицаний в современном немецком языке // Вопросы лексики, грамматики и фонетики немецкого языка. М.: МГПИ им. В.И.Ленина, 1974, s. 143

inkar prefiks və suffiksləri leksik inkarlıq daşıyıcılarını asanlıqla əvəz edə bilir¹. Məhz bu səbəbdən də S.Abdullayevin inkarlıq tiplərinin klassifikasiyası maraq doğurur və dissertasiya işində əsas götürülür².

Alman dilçiliyində inkar affikslər haqqında fikirlər hələ də mübahisəli olduğundan, bu və ya digər prefiksin inkarlıq ifadə etməsini elmi cəhətdən əsaslandırın bir meyar olmadığından, bəzi dilçilər onları «inkarlıq prefiksləri», «inkar mənalı sözlər», «prefiks inkarlığı», «neqativ mənalı prefikslər», «mənfi mənalı prefikslər» və s. kimi adlandırırlar. Bizə elə gəlir ki, onları «inkar prefiksləri» termini altında birləşdirmək daha doğrudur.

Alman dilində isimlərlə işlənən əsas inkar prefiksləri: *nicht-*, *un-*, *miß-*, *fehl-*, *schein-*, *quasi-*, *pseudo-*; alınma söz köklərinə qoşula bilən alınma prefikslər isə: *non-*, *in-* (*il-*, *im-*, *ir-*), *dis-* və *des-*dir. Bəzi inkar prefiksləri öz mənə çalarlarına görə çox kiçik nüanslarla bir-birindən seçilir, lakin onların hamısı əkslik, ziddiyyət bildirir.

Dissertasiyanın II fəslə «Affiks inkarlığı və inkarlığın ifadəsinin sözdüzəltmə vasitələri» probleminə həsr olunmuşdur. Bu fəsilə öncə derivasiya inkarlığı haqqında məlumat verilir, daha sonra inkar mənalı prefikslər və onların müəyyənləşdirilməsinin əsas prinsipləri təhlil vasitəsilə dəqiqləşdirilir və nəticədə alman dilində işlənən inkar mənalı prefikslər sistemləşdirilir, inkar sözlərin prefikslərlə əvəzlənməsi və onların arasında ekvivalent münasibətin yaranması araşdırılır və inkar prefikslərinin antonimlik xüsusiyyətləri geniş şəkildə təhlil olunur. İnk ar prefiksləri və onların müxtəlif mənə çalarlarının tədqiqatına cəlb edilməsi son zamanlar dilçilik elmində geniş vüsət almış və ayrı-ayrı dilçi alimlər arasında fikir ayrılığına səbəb olmuşdur. Belə ki, dilçilik ədəbiyyatında sözdüzəltmə inkarlığından bəhs edən bir sıra tədqiqat işlərinin olmasına baxmayaraq, prefiks inkarlığı və onların semantikasi haqqında fikirlər bu gün də mübahisəlidir. E.Novikovun fikrincə, bütün inkar prefiksləri birləşdiyi sözlərə inkar mənə vermə xüsusiyyətlərinə görə eyni bir sistemdə birləşir³.

Bəzi tədqiqatçıların fikirlərinə görə inkar prefikslərinin hamısı bir qayda olaraq əks mənə yaratmır, yoxluq və məhrumiyət ifadə etmir.

¹ K.Riken. Die Negation. Leipzig: Königsberg Verlag, 1973, s. 114

² С.Абдуллаев. Немецкий аффирмативный контекст. Баку: 2004, с. 38-42

³ Е.А.Новиков. Аффиксы современного немецкого языка со значением отрицания: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. М, 1976, с. 22

Məhz bu baxımdan yeri gəldikcə mövzuda ayrı-ayrı dilçilərin alman, Azərbaycan, ingilis, fransız və rus dillərində inkar prefiksləri haqqında fikirləri öyrənilir və bu mübahisəli fikirlər belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, «inkari prefiks» termini şərti olaraq işlədilməlidir. Çünki inkar prefikslərinin hamısı inkaretmə xüsusiyyətinə malik deyildir, ancaq onlar müəyyən sözlərə qoşulduqda bu xüsusiyyət özünü göstərir.

Dil materiallarının təhlili belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, V.Moçun inkar mənalı sifətlərin yaranmasında *-los*, *-leer*, *-frei* suffiksləri haqqında söylədiyi fikir daha düşündürücüdür. «Hər üç suffiks hər hansı əlamət və ya keyfiyyətin yoxluğunu ifadə etməklə eyni funksiya daşısa da hər şəkilçi özünəməxsus xüsusiyyəti ilə digərindən fərqlənir»¹.

Bu fikri eynilə bütün inkar prefikslərinə də aid etmək olar. Belə ki, inkar prefiksləri də qoşulduğu sözlərdə müəyyən inkarlıq impulsuna malik ola bilər, yəni daimi və qəti inkar etmə; bitişdiyi sözün əvvəlki mənası ilə əlaqədar müsbət və ya mənfəi məna bildirmə; bəzən də inkarlığın əvvəlki söz mənası ilə müqayisədə nisbətən yumşaq və neytral çalarlarına malik ola bilər.

Dilçilik ədəbiyyatında inkarlığın sözdüzəltmə vasitələri ilə ifadəsi son illərdə nisbətən geniş tədqiqatə cəlb olunsa da, «inkar prefiksləri» haqqında tam, dəqiq fikir birliyi yoxdur. Belə ki, L.F.Kumaniçkina *miß-*, *un-*, *after-*, *fehl-*, *aber-*, *wider-*, *ab-*, *ent-*, *a-*, *in-*, *anti-*, *de-*, *dis-*, *pseudo-*, *non-*, *nicht-* kimi prefiks və yarımprefiksləri ilə düzələn müxtəlif nitq hissələrinə aid olan sözləri «inkar mənalı sözlər» adlandırır².

Alman dilində inkar mənalı affikslər sistemini (affiks inkarlığını) öyrənən E.A.Novikov yalnız aşağıdakı affikslərin inkarlıq ifadə etdiyini qeyd edir: *un-*, *ab-*, *miß-*, *a-(an-)*, *de-(des-)*, *dis-*, *in-(il-, im-, ir-)*, *non-*. Yerdə qalan prefiks və yarımprefikslər inkarlıq ifadə etmir³.

¹ W.Motsch. Sprache als Handlungsinstrument / Kontexte der Grammatiktheorie. Berlin: Akademie-Verlag, 1978, s. 48

² Л.Ф.Куманичкина. Средства выражения негативного значения в словах, регулярность их употребления и продуктивность. Вопросы немецкой филологии. М.: Наука, 1971, s. 135-144

³ Е.А.Новиков. Аффиксы современного немецкого языка со значением отрицания: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. М, 1976, s. 22

Lakin son illərdə inkarlığın sözdüzəltmə vasitələrini tədqiq edən bir sıra dilçilər inkar prefikslərinin hamısının həmişə inkar etmə xüsusiyyətinə malik olmadığını göstərirlər. Belə ki, inkar prefiks və yarımprefiksləri yalnız müəyyən sözlərə qoşulduqda onların əks məna yaratması özünü göstərir.

Tədqiqat nəticəsində belə bir fikrə gəldik ki, Q.Vahrinqin «Deutsches Wörterbuch», Duden «Das Grosse Wörterbuch der deutschen Sprache» (8 cilddə), «Словарь словообразовательных элементов немецкого языка» lüğətlərinə əsaslanmaqla inkar mənalı prefiks və yarımprefikslər sistemini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək doğru olar: *a-(an-), ab-, aber-, anti-, after-, de - des-), dis-, ent-(emp-), fehl-, in-(il-, im-, ir-), gegen-, kontra-, miß-(misse-), nein -, nicht-, nichts-, non-, pseudo-, quasi-, sau-, schein-, un-, ver-, weg-, wider-, zer-*.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz həmin prefiks və yarımprefikslər qoşulduğu sözlərdə əkslik, ziddiyyət, yoxluq, məhrumiyət, yanlışlıq, səhv, yalan və s. bildirməklə yanaşı onlardan inkar mənalı yeni sözlərin yaranmasında tez-tez istifadə olunur. İnkər prefiksləri cümlədə haqqında bəhs olunan müəyyən bir əşya, kəmiyyət, keyfiyyət və hadisəni inkar edir. İki zidd qütb, zidd anlayış qarşı-qarşıya qoyulur. Birinci qütb inkar edilir, ikinci qütbə isə ona əks, zidd, qarşı olan bir anlayış verilir. Daha geniş anlayış məhdud anlayışla, ümumi anlayış xüsusi anlayışla qarşılaşdırılır. Bu söz mənasının müəyyən qədər daralmasına, məhdudlaşmasına və öz həqiqi mənasından uzaqlaşmasına gətirib çıxarır. İnkər prefikslərinin işləndiyi elə hallar vardır ki, orada müəyyən qədər inkar çalarlığı azalsa da, cümlənin təsdiqdə olan variantı inkar variantı ilə müqayisədə zəifləyir.

Empirik faktlar təkzibedilməz surətdə təsdiq edir ki, bir sıra dilçilər tərəfindən inkar prefiksləri kimi tanınan bütün prefikslər «inkarlıq ifadəsi blokuna» daxil deyildir. Hətta E.A.Novikov L.F.Kumaniçkinanın inkar mənalı prefiks hesab etdiyi *after-, fehl-, aber-, wider-,ent-, anti-, pseudo-, nicht-* və s. prefiksləri inkar prefiksləri hesab etmir. Lakin bunun əksinə olaraq bəzi tədqiqatçılar *nichts-, sau-, schein-, nein-, ver-, weg-, gegen-, kontra-, quasi-, zer-*və s. prefiksləri də inkar prefiksləri adlandırırlar. M.D.Stepanova, L.R.Zinder və T.V.Stroyeva isə *ab-, ver-, ent-, aber-, wider-, a-* və bu kimi bir sıra başqa prefikslərin məhz inkar prefiksləri olaraq yoxluq, məhrumiyət, ziddiyyət, əkslik və s. ifadə etdiyini qeyd edib, onların inkar xüsusiyyətdə malik olması fikri ilə razılaşırlar. Qeyd etmək lazımdır ki, inkar

prefikslərinin müəyyənləşdirilməsinin əsas meyarlarından biri də onların müəyyən sözlərə qoşulduqda bu xüsusiyyətə malik olmasıdır.

Tədqiqatlar göstərdi ki, bu kimi prefiks və yarımprefikslər də inkarlığa məxsus bir sıra xüsusiyyətləri özündə ehtiva edir. Sadəcə olaraq, bəzi inkar prefiksləri öz məhsuldarlığı, işlənmə tezliyi, əks mənalı söz və ifadələrin yaranmasında öz aktivliyi ilə fərqlənir.

İnkar prefikslərinin müəyyənləşdirilməsini daha da konkretləşdirmək üçün onların ayrı-ayrı nitq hissələrindəki təzahürlərinə aid bəzi aspektləri nəzərdən keçirmək zəruridir. Alman dilində inkar prefiksləri, əsasən isim, sifət, fel və zərflərlə işlənir. Bu prefikslərin köməyi ilə yaranan sözlər inkarlığın müxtəlif məna incəliklərini yaradır. Belə ki, isimlər əşyanın və ya şəxsin yoxluğunu; sifətlər əşyaya xas olan əlamət və keyfiyyətlərin həmin əşyada özünü göstərməməsini; fellər isə hal, hərəkətin, işin yoxluğunu, baş tutmamasını, həyata keçirilə bilməməsini ifadə edir.

İnkar prefiksləri yoxluq, qeyri-həqiqilik ifadə edir. Normal olaraq gözlənilən vəziyyətin meydana olmaması və gözləmə üfününün pozulması inkarlığa gətirib çıxarır. İnkarlıq semantikasını üçün xüsusi formalar, qrammatik əlamətlər, müəyyən sözlər mövcuddur ki, bu onu qrammatik cəhətdən izah etməyə əsas verir.

Alman dilində leksik inkarlıq vasitələrinin prefikslərlə əvəzlənməsi və onların arasında ekvivalent münasibətin yaranmasını və onların əmələ gətirdiyi məna çalarlarını öyrənmək xüsusi önəm kəsb edir. Belə ki, inkar mənalı sözlərin dildə inkar prefiksləri ilə əvəz edilməsi (işlənməsi) üslubi cəhətdən səlistlik əmələ gətirir və bu da həm inkarda, həm də təsdiqdə verilən fikrin aydın başa düşülməsi üçün nitq prosesində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müq. et: *schlechte Ernte: Mißernte; schlechte Behandlung: Mißhandlung; in schlechtem Verhältnis zu j-m stehen: Mißverhältnis zu j-m stehen*. Və yaxud *kein* inkar sözü ilə işlənməmiş söz birləşmələrinin inkar prefiksləri ilə əvəzlənməsi: *kein großer Erfolg: Mißerfolg; kein richtiges Verständnis: Mißverständnis; keine glückliche Heirat: Mißheirat* və s.

Göründüyü kimi, inkar mənalı sözlərə mənacə uyğun gələn inkar prefiksli və yaxud suffiksli sözlərdən istifadə olunması, dildə həm asanlıq, səlistlik əmələ gətirir, həm də danışan şəxs üçün öz inkari fikrini dinləyiciyə birmənalı şəkildə çatdırmaqda mühüm rol oynayır.

Dissertasiyanın «Alman dilində inkar prefikslərinin semantik-üslubi çarlığı və funksional intensivliyi» adlı III fəslində alman dilinin lüğət tərkibinin müxtəlif qatlarında inkar prefikslərinin məhsuldarlıq

baxımından rolu araşdırılır. Bu fəsildə təcrübi yolla sırf inkar prefiksləri və onların mənə çalarlarını ifadə edən məhsuldar prefikslərin intensivliyi müəyyənləşdirilir və affiks inkarlığı çərçivəsində prefiks inkarlığının yeri göstərilir. Tədqiqatlar göstərir ki, inkar prefiksləri zəngin sözyaratma vasitələri olmaqla ilk növbədə təsdiq və inkara aid müxtəlif mənə çalarlarının, praqmatik-üslubi fərqlərin reallaşmasına xidmət göstərir. İnk ar prefiksləri digər inkarlıq konstituentləri ilə əlaqədə təsdiqin ən müxtəlif nüanslarını, xüsusilə təsdiqin zəiflədilməsi üsullarını əmələ gətirir. Məhz bu səbəbdən də inkar prefikslərin semantik-üslubi xüsusiyyətləri araşdırılır və onların funksional intensivliyi təhlil olunur.

Prefikslə sözdüzəltmə alman dilinin struktur əlaməti olduğundan biz sırf inkarlıq və onun mənə çalarlarını ifadə edən məhsuldar prefikslərin intensivliyini öyrənmək üçün müxtəlif növ lüğətlərdən, bədii ədəbiyyat və qəzet materiallarından istifadə etmişik. Nəticə etibarilə, biz inkar mənalı prefiks və yarım prefikslər qrupuna aşağıdakı morfemləri aid edirik: *a-(an), ab-, aber-, after-, anti-, de-(des-), dis-, ent-, fehl-, gegen-, kontra-, in-(il-, im-, ir-), miß- (misse-), nicht-, nichts-, nein-, non-, quasi-, pseudo-, sau-, schein-, un-, ver-, weg-, wider-, zer-*.

Bu fəsildə XVIII və XX əsr alman yazıçılarının 25 əsəri tədqiq olunmuş və məlum olmuşdur ki, 2 306 798 leksik vahidin 8 957-si inkar prefiksləri ilə işlənmişdir.

Aparılmış təhlil nəticəsində müəyyənləşdirilmişdir ki, beş prefiks *un-, in-(il-, im-, ir-), miß-, nicht-, fehl-* müasir alman dilinin ən işlək prefiksləridir. Ümumi hesabdən onların işlənmə dərəcəsi 86,17%, yerdə qalan 21 prefiksə isə 13,83% düşür. Müasir alman dilində bütün tədqiqatçıların da qeyd etdiyi kimi, ən çox işlək inkar prefiks *un-* prefiksdir (ümumilikdə inkar prefiksli sözlərin 46,75%-ni təşkil edir). Sonra *in-(il-, im-, ir-)* 11,5%, *miß-* 10,07%, *nicht-* 9,1% və *fehl-* 8,75%. Ona görə də biz bu beş prefiksin müxtəlif nitq hissələri ilə işlənmə tezliyini daha geniş və əhatəli təhlil etməyi zəruri hesab edirik.

2001-2002-ci illərdə alman dili fakültəsinin I və IV kurs tələbələri ilə dərs prosesində apardığımız müşahidə zamanı onların öz fikirlərini ifadə etməkdə müxtəlifköklü antonim təşkil edən sözlərdən çox inkar prefikslərinin köməyi ilə eyniköklü antonim yaradan sözlərdən istifadə etdiklərinin şahidi olduq.

I kurs tələbələrindən fərqli olaraq, IV kurs tələbələri əksmənalı anlayışları inkar prefiksləri ilə ifadə etməyə daha çox meyl göstərirlər (xüsusən, *un-, in-(il-, im-, ir-), miß-, nicht-, fehl-* və az işlək olan *a-(an-), anti-, de-(des-), dis-, gegen-* kimi inkar prefikslərindən daha çox istifadə

edirlər).

Yerdə qalan 7 inkar prefiksin müqayisəsi zamanı belə bir nəticəyə gəldik ki, *anti-* 2,11%, *de-(des-)* 1,52%, *gegen-* 1,49%, *dis-* 1,47%, *a-(an-)* 1,24%-i təşkil edir ki, bu da bəzi prefikslərin az işlək olduqlarını bir daha göstərir. Yerdə qalanlar isə hətta 1%-dən az işlək olmayan inkar prefiksləridir. İşlək olmayan inkar prefiksli sözlər işlək olan inkar prefiksli sözlərin yüzdə birini də təşkil etmir.

Qeyd etmək lazımdır ki, danışıq dilinin leksikasında *a-(an-)*, *anti-*, *de-(des-)* inkar prefiksləri və hətta *gegen-* yarımprefiksi ilə işlənən sözlər bədii ədəbiyyatda işlənmə tezliyi ilə seçilən *in-(il-, im-, ir-)*, *fehl-* inkar prefiksli sözlərdən daha çoxdur.

Müasir alman dilində qəzet leksikasının materialı əsasında inkar prefikslərinin işlənmə dərəcəsini tədqiq etmək üçün ümumi hesabı təxminən 751143 söz olan «Frankfurter Allgemeine Zeitung für Deutschland» (2002, №229/40D, 2003, № 21/4D, 2003, № 59/11D) və «Der Spiegel» jurnalının bir neçə nömrəsi (Nr. 51/15.12.03, Nr. 5/26.1.04) götürülmüşdür.

Aparılmış tədqiqat göstərmişdir ki, inkar prefiksləri ilə sözdüzəltmələr 0,45%-i (3339) təşkil edir. Hər inkar prefiksin işlənmə dərəcəsini təhlil edərkən belə bir nəticəyə gəlirik ki, *un-*, *in-(il-, im-, ir-)*, *miß-*, *nicht-*, *fehl-* işlək; *a-(an-)*, *anti-*, *de-(des-)*, *dis-*, *gegen-* az işləkdir. Ancaq *anti-*, *dis-* və *gegen-* inkar prefikslərinin işlənmə əmsalının yüksəkliyi diqqəti cəlb edir. Əsasən *anti-* elementinin işlənmə tezliyinin orta (5,7%), *gegen-* (3,4%), *dis-* (2,2%), *de-(des-)* 1,4%, *a-(an-)* inkar prefikslərinin isə işlək olmayan prefikslər olduğu aşkara çıxır (0,3%).

Beləliklə, bədii ədəbiyyatda olduğu kimi, publisistika və mətbuat üslubunda da daha çox işlək inkar prefiksləri bunlardır: *un-*, *in-(il-, im-, ir-)*, *miß-*, *nicht-*, *fehl-*. *anti-* və *gegen-* inkar prefikslərinin işlənmə tezliyi yuxarıda göstərilən 5 daha çox işlək inkar prefikslərinin göstəricilərinə yaxınlaşır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, qəzet dilinin leksikasında *anti-* və *gegen-* inkar prefikslərinin işlənmə tezliyi artır. Bunun əksinə olaraq *fehl-* inkar prefiksinin işləkliyi azalır. Eyni zamanda *un-*, *in-(il-, im-, ir-)*, *miß-*, *nicht-* inkar prefiksli sözlərin işlənmə tezliyi bədii ədəbiyyatdakından demək olar ki, əsaslı şəkildə fərqlənmir. Məlum olduğu kimi, prefiksin işlənmə dərəcəsi prefiksli vahidin işlənmə tezliyidir. Göründüyü kimi, prefiksli vahidin işlənmə tezliyindən asılı olaraq, hər bir prefiks çox, yaxud az işlək ola bilər.

İşlənmə dərəcəsinin səviyyəsini yoxlamaq, yaxud dəqiq sübut

etmək tədqiq olunan materialda qarşıya çıxan prefikslərin miqdarı ilə mümkündür. XVIII və XX əsrlərdə alman müəlliflərinin bədii əsərlərinin materialı əsasında aparılmış təhlilə görə inkar prefikslərinin işlənmə tezliyi aşağıdakı şəkildə özünü göstərir:

Cədvəl 3.1

prefiks	un-	in- il- ir-	miß-	nicht-	fehl-	anti-	de- des-	gegen-	dis-	a- an-	non-	kontra-
yer	1	2	3	4	5	6	7/8	8/7	9	10	11/12	12/11

Dil materialının təhlilindən alınmış göstəricilər inkar prefikslərinin işlənmə tezliyinin əmsalını müəyyənləşdirməyə imkan yaratdı. İnkar prefiksli bütün sözdüzəltmələr (12) 100% ilə qəbul olunur.

$$100 : 12 = 8,3\%$$

Bu o deməkdir ki, inkar prefikslərinin orta göstəricisi, işlənmə tezliyi 8,3%-ə bərabərdir. Nəticə etibarlı ilə, 8,3%-dən çox işlənmə əmsalı olan prefiksləri işlək adlandırmaq olar. Buraya *un-* (46,75%), *in-* (*il-*, *im-*, *ir-*) (11,5%), *miß-* (10,07%), *nicht-* (9,1%), *fehl-* (8,75) aiddir.

Statistik hesablamalar göstərir ki, *anti-* (2,11%), *de-* (*des-*) (1,52%), *gegen-* (1,49%), *dis-* (1,47%), *a-* (*an-*) (1,24%) inkar prefiksləri isə az işləkdir, yəni onların işlənmə əmsalı orta dərəcədən aşağıdır.

İndi isə alman dilində inkar prefikslərinin 86,17%-ni təşkil edən beş prefiksin müxtəlif nitq hissələri ilə işlənmə tezliyini göstərən rəqəmlərə nəzər salaq (bədii ədəbiyyat nümunələrinə əsasən):

Cədvəl 3.2

prefikslər əsas nitq hissələri	un-	in-(il-, im-, ir)	miß-	nicht-	fehl-
isim	902	177	249	323	324
sifət	2201	576	186	267	67
fəl	36	44	342	112	283
zərf	469	88	-	-	-
cəmi:	3608	887	777	702	675

Qəzet materialına gəlincə, 3339 inkar prefiksli sözlərdən təxminən 2806-sı həmin beş prefikslə işlənmişdir. Belə ki, *un-* 1459 (52%), *in-* (*il-*, *im-*, *ir-*) – 393 (14%), *miß-* 365 (13%), *nicht-* 337 (12%), *fehl-* 253 (9%), yerdə qalan 533 söz isə 21 prefikslə işlənmişdir.

Tədqiqat işində Q.Səidin alman dilində yazdığı «Əli və Nino» romanındakı inkar affikslərinin, əsasən inkar prefikslərinin, eləcə də Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş variantında onların işlənmə nisbəti statistik rəqəmlərlə təsbit olunmuşdur.

Sonda tədqiqat prosesində əldə edilmiş elmi nəticələr ümumiləşdirilmişdir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları müəllifin çap olunmuş aşağıdakı məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır:

1. Müasir alman və Azərbaycan dillərində inkarlıq kateqoriyasının ifadə vastələrinə dair // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2000, № 2, s. 189-193
2. Alman və Azərbaycan dillərində inkar prefiksləri və onların antonimlik xüsusiyyətləri // Filoloji araşdırmalar, 2000, s. 59-64
3. Alman və Azərbaycan dillərində işlənən həqiqi və alınma prefikslərin məna çalarları // Filologiya məsələləri, 2001, №1, s. 30-34
4. Müasir dilçilikdə prefiks inkarlığı haqqında qeydlər // Filologiya məsələləri, 2001, № 2, s. 35-44
5. İnkə prefikslərlə işlənən sözlərin əmələ gətirdiyi müxtəlif semantik üslub çalarlarına dair // Filologiya məsələləri, 2002, № 5, s. 100-102
6. Alman və Azərbaycan dillərində inkar prefikslərinin struktur-semantik rəngarəngliyinin öyrənilməsi və optimal variantlarının işlədilməsi // Filologiya məsələləri, 2003, № 2, s. 292-298
7. İnkə sözlərin prefikslərlə əvəzlənməsi və onların arasında ekvivalent münasibətin yaranması haqqında // Filologiya məsələləri, 2004, №1, s. 202-204
8. Alman və Azərbaycan dillərində sinqerent inkarlıq və onun məna çalarlarını ifadə edən məhsuldar prefikslərin intensivliyi // Humanitar elmlərin aktual problemləri, 2005, № 4, s. 46-48
9. İnkə mənalı sözlər, onların məna çalarlarındakı oxşarlıqlar və fərqlər // Filologiya məsələləri, 2007, № 1, s. 11-14
10. Negationsbedeutung ohne oder mit anderen Negationsträger // Filologiya məsələləri, 2008, № 6, s. 196-203
11. Alman dilində inkə mənalı prefikslər // Dil və ədəbiyyat, Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 2009, 2 (68), s. 27-32
12. Отрицательные префиксы в немецком и азербайджанском языках // Академия образовательных наук Грузии, Труды 3 (15), Приложение к журналу Академия образовательных наук Грузии. Тбилиси: Моамбе, 2009, с. 158-162
13. İnkə prefikslərinin müəyyənləşdirilməsinin əsas meyarları / Alman dili fakültəsinin müstəqil fəaliyyətinin 60 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfransın tezisləri (19 dekabr 2009-cu il), ADU nəşriyyatı, 2010, s. 76-78

14. İnkərlıq kateqoriyasının prefiksli və nonverbal ifadə vasitələrinin qlobal ünsiyyət prosesindəki rolu / Beynəlxalq elmi konfransın materialları (25-27 noyabr 2010-cu il), ADU nəşriyyatı, 2010, s. 111-112
15. İnkərlıq kateqoriyasının funksional-semantik sahə kimi araşdırılmasının ümumi nəzəri problemləri / Ali məktəblərarası IX elmi-praktiki konfransın məruzə və bildirişlərinin tezləri (dekabr 2010), Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, 2010, s. 36-39
16. Alman və Azərbaycan dillərində inkərlığın ifadəsinin oxşar və fərqli xüsusiyyətləri / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri IV Respublika Elmi konfransının materialları (18-19 may 2011-ci il), ADU nəşriyyatı, 2011, s. 19-20
17. Отрицательные префиксы в немецком языке и их эквиваленты в азербайджанском языке // Тутаным – Языкознание, Алматы, 2011, № 1-2 (41, 42), с. 222-228.

ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ ПРЕФИКСЫ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Резюме

Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы, определяются цели и задачи исследования, отмечаются теоретические и методологические основы, научная новизна, практическое значение, публикации по теме диссертации.

Первая глава называется «Система средств выражения отрицания на немецком языке». В этой главе рассматриваются исследования, посвященные общетеоретическим проблемам категории отрицания как функционально-семантической области, выражения отрицания морфологическими, лексическими и синтаксическими способами, а также деривационное отрицание в области функционально-семантического отрицания.

Вторая глава называется «Аффиксальное отрицание и средства словообразования выражения отрицания». Эта глава посвящена описанию аффиксального отрицания и проблеме словообразующих средств выражения отрицания. Здесь рассматриваются префиксы с отрицательными значениями и основные критерии их определения, замена отрицательных слов префиксами, образование выразительности между ними, а также антонимические свойства отрицательных префиксов.

Третья глава диссертации, которая называется «Семантическо-стилистические оттенки значения отрицательных префиксов и их функционального интенсивности» посвящена изучению роли продуктивности отрицательных префиксов в различных слоях словарного состава немецкого языка. В ней также практическим путем определяются чисто отрицательные префиксы и интенсивность продуктивных префиксов, выражающих их смысловые оттенки.

В заключении обобщены результаты проведенного исследования.

NEGATIVE PREFIXES IN THE GERMAN LANGUAGE AND THEIR FUNCTIONAL-SEMANTIC ANALYSIS

Summary

This dissertation deals with negative prefixes in the German language and their functional-semantic analysis. The dissertation consists of an introduction, three chapters, conclusion and references.

Introduction includes the theoretical aspects of the research, scientific and practical significance, methods of investigation, main aims and purpose of the dissertation and its structure.

Chapter 1 titled «The System of means of expression of negation in the German language» deals with common theoretical problems of the investigation of the category of negation as functional-semantic branch, morphological, lexical and syntactical means of expressing negation, derivational negation in the branch of functional-semantic negation.

Chapter 2 entitled «The affixial negation and means of wordbuilding of the expression of negation» is devoted to the affixational negation and the problems of means of word-building of expressing negation. It introduces the main criteria for defining prefixes with negative meaning, the usage of prefixes instead of negative words, the origin of expressiveness between them, and antonymous characters of negative prefixes.

Chapter 3 called «The semantic-stylistic shades of meaning of negative prefixes and their functional intensivity» treats of the role of negative prefixes from the point of view of productivity in different layers of German vocabulary. The pure negative prefixes and the intensity of productive prefixes that express their shades of meaning are practically determined.

In the Conclusion of the dissertation basic results of the research are summarized.

Çapa imzalanıb: 15.10.11

Format 60 x 84 1/16 Tiraj 100. Sifariş № _____.

«ADU NƏŞRİYYATI» MMC. Bakı, R.Behbudov, 60.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ЭЛЬХАН ГАШАМ оглу ЮСИФОВ

ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ ПРЕФИКСЫ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ
ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

10.02.04 – Германские языки

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2011